

Przemysław Łukasik

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

 0000-0003-2358-9770

Unia Europejska – na drodze do mocarstwowości

Europa jest i prawdopodobnie pozostanie jedynym poza Stanami Zjednoczonymi supermocarstwem w dwubiegunowym świecie – a jej względna siła rośnie¹.

Abstrakt

Unia Europejska staje przed dylematem odgrywania roli poważnego światowego lidera lub popadnięcia w marginalizację, która zaowocuje światem bipolarnym (USA, CHRL). Unijne *soft power*, czyli pokój oraz rozwój mają w zamysle europejskich decydentów być poszerzone o *hard power*, czyli tworzenie wspólnoty obronnej. Zadaniem tekstu jest przyjrzenie się perspektywie i uwarunkowaniom kształtowania się UE jako światowego lidera w XXI wieku.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, mocarstwo, potęga, ewolucja ładu międzynarodowego

Założenia metodologiczne

Status Unii Europejskiej nastrocza poważne problemy w odniesieniu do kwestii osiągnięcia pozycji światowego lidera. UE nie jest bowiem państwem, ale podmiotem stosunków międzynarodowych jako dobrowolne zrzeszenie wolnych i demokratycznych państw (teoria realistyczna). W teorii neofunkcjonalnej jest przedstawiana jako samonapędzający się mechanizm, w którym każdy etap rozwoju pociąga za sobą konieczność dalszych kroków, czyli zwiększenia jej kompetencji. Prowadzi to do stałych napięć wywołanych zakresem i tempem zmian, definiowaniem narodowych interesów oraz pojmowaniem

¹ Andrew Moravcsik, *Europe: The quiet superpower*, „French Politics” 2009, Vol. 7, No. 3/4, s. 403–422.

demokracji i suwerenności. Z perspektywy teorii gier UE jest siłą wewnętrźnie skonfliktowaną, gdyż rządy narodowe są uzależnione od narodowych aktorów i w związku z tym mają odmienne postulaty odnośnie do jej polityki zagranicznej i wewnętrznej. Jest to powodem kryzysów, które paraliżują działalność UE i hamują integrację. Stąd według badaczy, megakryzysy UE: kryzys finansowo-gospodarczy, kryzys aksjologii, kryzys „deficytu demokratycznego”, kryzys integracji Europy, kryzys imigracyjny, kryzys przywództwa, kryzys spowodowany Brexitem².

Głównym problemem badawczym niniejszego tekstu jest problem uwarunkowań mocarstwowości Unii Europejskiej. Hipotezą badawczą jaką stawiam jest dynamiczny i polemiczny charakter czynników oraz dyskursu dotyczącego możliwości osiągnięcia przez związek państw zwany Unią Europejską statusu mocarstwa światowego. Analizując kwestie mocarstwowości UE musimy uwzględnić poza charakterem podmiotu, który aspiruje do tego miana, ewolucję części składowych jego potęgi, środowisko międzynarodowe oraz jego przemiany³. Podejmując się tej analizy odwołam się do obecnych w teorii stosunków międzynarodowych definicji mocarstwa i jego atrybutów oraz dyskursu politycznego i eksperckiego uwzględniającego uwarunkowania obiektywne (gospodarka, demografia), jak i subiektywne (opinie, percepcja).

Wstęp

W połowie września 2022 roku Ursula von der Leyen wygłosiła przed Parlamentem Europejskim Orędzie o stanie Unii Europejskiej⁴. Zadeklarowała mocno, że Unia Europejska wspiera i nadal będzie wspierała Ukrainę zaatakowaną przez Rosję, a sam konflikt określiła jako starcie wolności z autokracją. Państwa Unii, jak zapewniała przewodnicząca Komisji Europejskiej, mają nie tylko zapewnić gościnę i ochronę uchodźcom wojennym, ale udzielić wsparcia walczącej Ukrainie w wymiarze militarnym, medycznym oraz pomoc w odbudowie kraju. Ursula von der Leyen wskazała również w orędziu na poważne wyzwania, jakie obok konfliktu rosyjsko-ukraińskiego stają przed Europą.

² Zob. Roman Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Scholar, Warszawa 2006; Józef Fiszer (red.), *Unia Europejska–Chiny w XXI wieku*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2018.

³ Iwona Wyciechowska, *Ewolucja mocarstwowości w stosunkach międzynarodowych*, [w:] Bogusław Mrozek, Stanisław Bieliń (red.), *Nowe role mocarstw*, Wydawnictwo Książkowe „Linia”, Warszawa 1996, s. 9–17.

⁴ European Commission, *State of the Union Address by President von der Leyen*, 14.09.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_22_5493 (dostęp 4.11.2022).

Lista tych wyzwań obejmuje: dywersyfikację źródeł surowców energetycznych, intensyfikację prac nad odnawialnymi źródłami energii (farmy wiatrowe, słoneczne, produkcja odnawialnego wodoru), zwalczanie konsekwencji ocieplania klimatu, problem zadłużenia państw członkowskich, brak siły roboczej oraz uzależnienie od chińskich surowców (takich jak np. lit). Wymienione problemy stanowią wyzwanie nie tylko dla pokoju, rozwoju i dobrobytu Unii Europejskiej. Skuteczność zaś radzenia sobie z nimi stanowi również asumpt do pytań o mocarstwowość UE⁵.

Ewolucja mocarstwowości

Znaczenie pojęcie mocarstwa oraz mocarstwowości ulega ciągłym zmianom. Mocarstwowość jest również odmiennie definiowana przez zwolenników realistycznego oraz neoliberalnego patrzenia na stosunki międzynarodowe. Realisci odwołują się do 2 kluczowych pojęć, czyli bezpieczeństwa oraz potęgi. W anarchicznej rzeczywistości międzynarodowej to zdolność przetrwania państwa (obrony swych granic) i pomnażania jego potęgi (prowadzenie niezależnej polityki) są najważniejszymi wartościami. Szkoła realistyczna przedstawia stosunki międzynarodowe jako ciągłą walkę o ograniczone zasoby, w której jedna ze stron zawsze zyskuje, a druga traci⁶.

Zasobami niezbędnymi do osiągnięcia mocarstwowej pozycji są według realistów: uwarunkowania geograficzne, terytorium, charakter granic, zasoby naturalne, gospodarka, charakter narodu, jakość dyplomacji, duch bojowy narodu, populacja i siła militarna. Neoliberalowie dostrzegają niedoskonałości relacji między państwami (kierowanie się egoistycznym interesem przez państwa), ale wierzą, że oparcie ich na prawie międzynarodowym i wartościach, takich jak demokracja czy prawa człowieka, pozwoli na budowę pokojowych stosunków międzynarodowych. Liberalny porządek międzynarodowy to taki, który kładzie nacisk na rozwój, wymianę oraz współpracę międzynarodową, która ma owocować korzyściami dla obu stron⁷. Współzależność między państwami i instytucjonalizacja współpracy bazująca na zaufaniu, prawie i procedurach mają porządkować relacje pomiędzy podmiotami politycznymi

⁵ Tim Marshall, *Prisoners of Geography. Ten Maps that tell you everything you need to know about Global Politics*, Elliott and Thompson Limited, Chicago 2016, s. 133–147.

⁶ Roman Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Scholar, Warszawa 2012; Joseph S. Nye, Jr., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

⁷ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, Jr., *Power and Interdependence*, Little Brown, Boston 1977.

i zakłócać rywalizację. Podobnie do neoliberalistów na stosunki międzynarodowe patrzą konstruktywiści, którzy uważają, że normy i idee mają moc zmiany relacji między państwami. Konstruktywiści eksponują performatywną rolę dyskursu dotyczącego polityki międzynarodowej (relacje konfliktowe lub oparte na współpracy)⁸.

W literaturze socjologicznej siła jest rozumiana jako władza lub wpływ, a w stosunkach międzynarodowych zestawiana jest z potęgą, mocarstwowością czy imperium. Potęga lub siła (ang. *power*) w teorii stosunków międzynarodowych była zwykle kojarzona z narzucaniem swojej woli. Definiowano ją jako kontrolowanie przez jeden podmiot polityczny drugiego podmiotu politycznego, nawet wbrew jego woli⁹. Określano ją też jako zdolność skłaniania innych do robienia czegoś, czego w innym przypadku by nie uczynili¹⁰. Możemy wyróżnić trzy sposoby ujmowania pojęcia *power*: ujęcie tradycyjne, czyli siła państwa, która uzależniona jest od zasobów państwa, neorealistyczne ujęcie, czyli zdolność do ustalenia reguł gry i określenia ostatecznego wyniku negocjacji oraz strukturalne, czyli możliwość kształtowania struktur gospodarki światowej, narzucania dominujących wartości i zasad działania, które muszą przestrzegać inne państwa, ich instytucje polityczne i elity¹¹. Na tym tle ciekawą okazała się koncepcja niemieckiego socjologa Maxa Webera, który próbował przekonywać, że siła to droga do osiągnięcia przewagi, ale bez odwoływania się do przemocy fizycznej. Siła czy też potęga jako pojęcie neutralne bez potrzeby dominacji promował na początku XXI wieku amerykański politolog Joseph Nye wprowadzając pojęcie miękkiej siły. *Soft power*, według Nye'a, to atrakcyjna siła przyciągania i perswazji, która bazuje na takich zasobach, jak kultura, wartości czy polityka zagraniczna¹².

Termin siła czy potęga (*power*) jest zatem kluczową kategorią dla stosunków międzynarodowych, ale jednocześnie wielowymiarową i różnie definiowaną.

⁸ Alexander Wendt, *Anarchy is what States Make of It: the Social Construction of Power Politics*, „International Organization” 1992, Vol. 46, No. 2, s. 391-425.

⁹ Michael Barnett, Raymond Duvall, *Power in International Politics*, „International Organization” 2005, Vol. 59, No. 1, s. 39.

¹⁰ Robert A. Dahl, *The concept of Power*, „Behavioral Science” 1957, No. 2, Vol. 3, s. 203.

¹¹ Marie-Claude Smouts, *International Organizations and Inequality among States*, „International Social Science Journal” 1995, No. 144, s. 234.

¹² Mark Haugaard, Howard H. Lentner (red.), *Hegemony and Power. Consensus and Coercion in Contemporary Politics*, Lexington Books, Lanham 2006, s. 10; Podobne rozumienie pojęcia siły zaprezentowała Hannah Arendt. Zob: Hannah Arendt, *On Violence*, Harvest, Harcourt Brace & Company, New York 1970; Joseph S. Nye, Jr., *The Benefits of Soft Power*, „Harvard Business School Working Knowledge for Business Leaders”, 8.02.2004.

Potęga jest środkiem do uzyskania roli światowego lidera czy też mocarstwa. Mocarstwem możemy nazwać państwo lub podmiot pozapaństwowy dysponujący odpowiednią siłą, czyli potęgą, którą przewyższa inne państwa, a przez to zapewnia mu ważną rolę w świecie¹³. W literaturze możemy się również spotkać z traktowaniem przywództwa (*leadership*) jako odrębnego rodzaju mocarstwowości. Chodzi o takie przejawy i działania, które polegają na zaangażowaniu części swych zasobów na rzecz organizacji współpracy państw dla osiągnięcia wspólnego celu¹⁴. Kluczowym staje się zatem rozpatrzenie pozycji UE z perspektywy pojęcia mocarstwowości oraz jego dynamiki.

Współczesna analiza polityczna odwołuje się naprzemiennie do bardziej realistycznego lub bardziej neoliberalnego postrzegania stosunków międzynarodowych. Wybór jednego z dwóch podejść podyktowany jest zwykle skalą wyzwań, jakie stają przed podmiotem aspirującym do miana mocarstwa. W przypadku dyskusji o ewentualnej mocarstwowości UE opowiedzenie się za lub przeciw niej jest wyrazem poparcia dla jednego z paradygmatów. Choć nie zawsze. Odmawianie roli światowego lidera UE może wynikać również z przekonania, że pojęcie mocarstwa jest zarezerwowane tylko dla państw¹⁵. UE nie miała również przez długi czas ambicji globalnego oddziaływania (Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa, nie licząc stosunków z USA i CHRL, była przede wszystkim nastawiona na stabilizację i współpracę z państwami i regionami sąsiednimi). Głównymi jednak argumentami w duchu realistycznym, które odmawiają Europie mocarstwowości są: ekonomiczne spowolnienie, demograficzny kryzys oraz militarna słabość. Europejska mocarstwowość widziana jest przede wszystkim w duchu neoliberalnego przerzucania mostów i łączenia światów. Historia UE to potwierdzenie w praktyce formuły mówiącej, że współzależność ekonomiczna prowadzi do trwałej współpracy, a ta z kolei umacnia pokój. W efekcie UE jest: największą koalicją lub polityczną unią,

¹³ Według Stevena Spiegela potęgę w stosunkach międzynarodowych wyznacza 5 składników: materialne składniki siły: terytorium, ludność, produkcja i konsumpcja energii, ustrój polityczny i pozycja rządu, siła militarna, siła napędowa państwa, rozmiary siły napędowej i osiągnięcia państwa. Joseph Frankel z kolei wymienia czynniki: demograficzne, geograficzne, ekonomiczne, organizacyjne, psychologiczno-społeczne oraz strategiczną międzynarodową pozycję państwa. Zob: Steven L. Spiegel, *Dominance and Diversity. The International Hierarchy*, Little Brown, Boston 1972, s. 43; Joseph Frankel, *International Relations*, Oxford University Press, London 1969, s. 82-51.

¹⁴ Anna Wojciuk, *Dylematy potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 117.

¹⁵ Carnegie Endowment For International Peace, *Will The EU Ever Become a Superpower?*, 17.07.2008, <https://carnegieendowment.org/files/0717carnegie-stubb.pdf/> (dostęp 24.07.2022).

największym rynkiem oraz największym dawcą pomocy na świecie. W świetle teorii neoliberalnej UE jest jedynym supermocarstwem obok Stanów Zjednoczonych na świecie, a jej relatywna siła ciągle rośnie¹⁶. Trwałymi podstawami dla stałego wzrostu UE mają być: wysoki dochód per capita, długoterminowe korzyści instytucjonalne i zbieżność podstawowych interesów narodowych między krajami europejskimi a innymi wielkimi mocarstwami.

Mocarstwowość UE stała się przedmiotem szerszej analizy w pierwszej dekadzie XXI wieku za sprawą dwóch czynników¹⁷. Pierwszym było poszerzenie struktur unijnych o 12 państw Europy Środkowo-Wschodniej i Bałkanów. Dobrowolna wspólnota demokratycznych państw o rozwiniętej gospodarce rynkowej została poszerzona o państwa dawnego bloku komunistycznego. W efekcie powstała struktura 27 państw (w 2013 roku dołączyła jeszcze Chorwacja, a w 2020 struktury unijne opuściła Wielka Brytania) obejmująca obszar ponad 4 milionów km² z populacją liczącą 445 milionów. Drugim czynnikiem była erozja popularności Stanów Zjednoczonych, które pod wodzą Geорга Busha juniora wszczęły interwencje zbrojne w Afganistanie i Iraku w ramach globalnej walki z terroryzmem. Krytyka unilateralizmu i militarizmu amerykańskiego w Europie i samej Ameryce przebrała kształt antyamerykanizmu. Krytyka militarizmu amerykańskiego była początkiem narodzin dystynkcji *hard power* oraz *soft power* w debacie na temat przesłanek militarizmu. Wprowadzona przez Josepha Nye'a dystynkcja stała się bardzo nośna i znalazła w UE dogodną egzemplifikację. Wspólnota unijna miała postrzegać podmioty wokół jako potencjalnych przyjaciół, w odróżnieniu od Ameryki, która w każdym niezależnym podmiocie widziała potencjalnego wroga. Szersza i głębsza siła UE polega na pokojowym i dobrowolnym poszerzaniu wspólnoty i trwałej przemianie ich członków. Bezapelacyjnie UE była i jest *transformative power*, która zapewnia

¹⁶ Andrew Moravcsik, *Europe: The quiet superpower*, „French Politics” 2009, Vol. 7, No. 3/4, s. 403–422.

¹⁷ Andrew Reding, *EU in position to be world's next superpower*, „Chicago Tribune”, 6.01.2002, <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-2002-01-06-0201060227-story.html> (dostęp 25.07.2022); Jeremy Rifkin, *The European dream: how Europe's vision of the future is quietly eclipsing the American dream*, Jeremy P. Tarcher/Penguin, New York 2004; Jonathan Rauch, *Europe Is the Next Rival Superpower. But Then, So Was Japan*, „The Atlantic.com”, 01.02.2005, https://web.archive.org/web/20080828194231/http://www.theatlantic.com/doc/200502u/nj_rauch_2005-02-01 (dostęp 27.07.2022); Mark Leonard, *Why Europe Will Run the 21st Century*, Public Affairs, New York 2005; John McCormick, *The European superpower*, Palgrave Macmillan, New York 2007; Robert Kagan, *Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Vintage Books, New York 2004; Parag Khanna, *The Empire Strikes Back*, „The Economist”, 27.05.2008, <https://www.economist.com/books-and-arts/2008/03/27/the-empires-strike-back> (dostęp 28.07.2022).

dynamizm liberalizmu w powiązaniu ze stabilnością oraz dobrobytem społecznej demokracji. Europa dysponująca komunitarnym modelem społeczeństwa, biznesu oraz obywatelstwa, który jest bardziej nastawiony na współpracę niż rywalizację, może być lepiej przygotowana do wyzwań XXI wieku niż Stany Zjednoczone. UE jako podmiot stosunków międzynarodowych dobrze obrazuje nadawanie nowego znaczenia pojęciu mocarstwowości poprzez odgrywanie roli „miękkiej, łagodnej potęgi”¹⁸. Popularność i sukces UE polega nie na dominacji, ale na dyscyplinowaniu. Przesłanki europeizacji czyli europejskie dotacje czy nieograniczona mobilność w granicach Unii są tak atrakcyjne, że trudno by je odrzucić.

Ewolucja ładu międzynarodowego

Robert Kagan, czołowy amerykański analityk polityczny, w swej książce *The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World* przestrzegał, że międzynarodowy liberalny porządek światowy symbolizowany przez „ogród” (gdzie uskuteczniata jest współpraca zamiast rywalizacji, geopolitykę zastąpiła geoeconomia, a kosmopolityzm góruje nad trybalizmem) jest zagrożony przez ciągle „odrastającą dżunglę”, czyli autorytaryzm, ambicje geopolityczne, postawy agresywne oraz mocarstwowe sfery interesów. Słabnięcie potęgi USA lub wycofanie się przez nie z roli gwaranta tego liberalnego porządku może wepchnąć świat w niestabilność i chaos – przewidywał¹⁹. Rzeczywiście, współczesne stosunki międzynarodowe charakteryzują się rosnącą dynamiką. Rosnąca wielobiegunowość

¹⁸ Sven Biscop, *Geopolitics with European Characteristics An Essay on Pragmatic Idealism*, „Equality and Strategy”, 15.03.2016, <https://eu.boell.org/en/2016/03/15/geopolitics-european-characteristics> (dostęp 30.07.2022); Sieglinde Gstöhl, Erwan Lannon (red.), *The Neighbours of the European Union's Neighbours Diplomatic and Geopolitical Dimensions beyond the European Neighbourhood Policy*, Routledge, London 2014; André Gerrits (red.), *Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion*, Netherlands Institute of International Relations, Clingendael, December 2009, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20091200_cesp_paper_gerrits.pdf (dostęp 30.07.2022); Jean-Yves Haine, *The EU's Soft Power: Not Hard Enough?*, „Georgetown Journal of International Affairs” 2004, Vol. 5, No. 1, s. 69–77; Stephen Keukeleire, *The European Union as a diplomatic actor: internal, traditional, and structural diplomacy*, „Diplomacy & Statecraft” 2003, Vol. 14, No. 3, s. 31–56; Asle Toje, *The European Union as a Small Power. After the Post-Cold War*, Palgrave Macmillan, London 2010; Thomas Diez, *Normative power as hegemony*, „Cooperation and Conflict” 2013, Vol. 48, No. 2, s. 194–210; Nicholas Henry, *Politics beyond the state: Europe as civilization and as empire*, „Comparative European Politics” 2010, Vol. 8, No. 2, s. 262–280.

¹⁹ Robert Kagan, *The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World*, Alfred A. Knopf Publishing, New York 2018.

i współzależności są trwałymi trendami w wymiarze globalnym. Sama jednak globalizacja, zwłaszcza w wymiarze ekonomicznym, to proces o janusowej twarzy. W globalnej grze ekonomicznej wyznacza ona krajom rolę zwycięzców lub przegranych. Z jednej strony zmniejsza asymetrię pomiędzy największymi mocarstwami, takimi jak USA i Chiny, i daje impuls do rozwoju wschodzącym potęgom. Z drugiej, pogłębia kontrasty między najbogatszymi a najbiedniejszymi, co może powodować niestabilność, generować napięcia i osłabiać często kruche fundamenty niektórych krajów. Postępująca niestabilność czy słabość państwa obrazuje ewolucja pojęcia państwa upadłe (*failed states*) i poszerzenie jego znaczenia o szerszą kategorię podmiotów nazywanych kruchymi państwami (*fragile states*). Tworzone dziś wskaźniki niestabilności państwa pokazują uniwersalność i wielowymiarowość ich poszczególnych aspektów. Słabość państw Afryki Północnej czy Bliskiego Wschodu jest pośrednim zagrożeniem dla Europy (czego dowodem są np. migracje do Europy jako skutek m.in. Arabskiej Wiosny). Ewolucja konfliktu na Ukrainie od hybrydowej „nowej wojny” (od 2014 roku) do konfliktu na pełną skalę (od 2022 roku) pokazuje możliwość destabilizacji bezpośredniego sąsiedztwa państw UE i NATO. Jak dowodzi doświadczenie ostatnich operacji NATO w Libii lub Afganistanie, interwencje humanitarne w najlepszym razie tylko chwilowo przynoszą stabilizację.

Współczesne relacje międzynarodowe opisywane są jako przechodzące od hegemonii amerykańskiej w kierunku systemu wielobiegunowego. „Wzrost Wschodu” czyli Chin, Japonii czy Indii jest wyzwaniem dla amerykańskiej supremacji²⁰. Wielobiegunowy świat to również pojawienie się nowych mocarstw regionalnych, takich jak Brazylia czy RPA²¹. Stany Zjednoczone, które odnotowują kryzys ekonomiczny i rosnące zadłużenie, na co wpływ miało między innymi zaangażowanie wojskowe w Iraku i Afganistanie, starają się dążyć do równoważenia rozwoju innych poprzez poszukiwanie sojuszników, którzy podzielają wspólne wartości. Amerykanie definiują międzynarodowe zmiany jako powrót do rywalizacji wielkich mocarstw. Amerykańska strategia bezpieczeństwa z 2018 roku wiąże powolne osłabienie ładu międzynarodowego z aktywnością Chin i Rosji. Strategia określa oba państwa mianem „mocarstw rewizjonistycznych”, które „chcą kształtować świat zgodny z ich autorytarnym modelem”²². Wzrost znaczenia Chin czy Rosji nie jest jednak dziś powszechnie postrzegany jako czynnik,

²⁰ Fareed Zakaria, *The Post-American World*, W.W. Norton and Company, New York 2008.

²¹ Ministry of Defence of the United Kingdom, *Global Strategic Trends. The Future Starts Today*, 2.10.2018, London 2018, s. 212–218, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/771309/Global_Strategic_Trends_-_The_Future_Starts_Today.pdf (dostęp 14.11.2022).

²² Department of Defense of the United States, *Summary of the National Defense Strategy of The United States of America, Sharpening the American Military's Competitive Edge*,

który w sposób nieunikniony prowadzi do konfrontacji²³. Nie zmienia to faktu, że istnieje zauważalna rywalizacja między Chinami a USA o wpływy, m.in. w Europie²⁴. Dlatego reakcja amerykańska jest bardziej wyważona i odrzuca unilateralizm oraz tworzenie nowych sojuszy. Odpowiedzią na wyzwania jest budowa przez Waszyngton ścisłej współpracy z sojusznikami i stopniowa ewolucja w ramach istniejącej amerykańskiej architektury bezpieczeństwa. Amerykanie chcą zwiększenia obecności i umocnienia istniejących sojuszy w Azji Południowo-Wschodniej oraz wzmocnienia Sojuszu Północnoatlantyckiego. Partnersstwo Atlantycko-Pacyficzne ma umożliwić współpracę w ramach sieci regionalnej koordynowanej przez NATO²⁵. Efektem integracji ma być stworzenie międzynarodowej sieci konsultacyjnej, która oprócz członków Paktu obejmie takie kraje, jak Australia, Japonia, Korea Południowa i Nowa Zelandia (ponad 30 krajów).

Europa (państwa członkowskie NATO i UE) dostrzega współcześnie liczne zagrożenia dla bezpieczeństwa, takie jak: terroryzm, naruszenia zasad ładu międzynarodowego przez państwa i podmioty niepaństwowe, cyberterroryzm czy zagrażające stabilności granic migracje. Mieszkańcy starego kontynentu uznają jednocześnie agresywne działania Rosji za stanowiące największe wyzwanie dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego. Dla Europejczyków rosnąca potęga i pozycja międzynarodowa Chin jest zarówno szansą, jak i wyzwaniem, ale jest również źródłem zmian w porządku międzynarodowym. Zmiany te mogą wywindować Europę do roli trzeciego filara wśród światowych potęg obok USA i Chin, lub też przyspieszą jej marginalizację oraz zależność.

Poważne przemiany demograficzne w Europie mogą być bowiem zwiastunem zmierzchu całego Zachodu. Długofalowe czynniki determinujące przyszłość Europy to: starzenie się mieszkańców kontynentu oraz niksująca populacja w porównaniu z resztą świata (w 1900 roku populacja Europy odpowiadała

Washington 2018, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> (dostęp 27.07.2022).

²³ North Atlantic Treaty Organization, *London Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the Atlantic Council in London* 3-4.12.2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm?selectedLocale=en/ (dostęp 12.11.2021).

²⁴ European Commission, *EU-China—A strategic outlook*, 2019, <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf> (dostęp 12.07.2022).

²⁵ W czasach zimnej wojny społeczeństwa USA i Europy Zachodniej, nie licząc drobnych sporów w łonie wspólnoty atlantyckiej, nie miały wątpliwości, że głównym zagrożeniem jest ZSRR. Współcześnie nie ma tak jednoznacznego stanowiska co do zagrożenia ze strony Chin. Zob.: Thomas G. Mahneken, *Forging the tools of 21st century great power competition*, The Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2020, https://csbaonline.org/uploads/documents/GPC_Final_Report_Web.pdf (dostęp 22.07.2022).

około 25% światowej populacji, a w 2060 roku mieszkańcy starego kontynentu będą stanowili zaledwie 5% populacji globu). Niższa populacja przełożyła się również na mniejszą produktywność (w 2017 roku Europa odpowiadała za 22% światowego PKB, a w 2030 roku będzie to tylko 20%)²⁶. Europejczycy jednak na pierwszym planie dostrzegają przede wszystkim zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Konflikt rosyjsko-ukraiński, który w lutym 2022 roku przybrał formę pełnoskalowej wojny, utwierdził państwa UE o potrzebie rozwoju *hard power* i budowie wspólnoty obronnej²⁷. Konflikt rosyjsko-ukraiński obnażył również negatywne aspekty międzynarodowych zależności gospodarczych. Traktowanie przez Federację Rosyjską polityki energetycznej jako broni jest tego dobrym przykładem²⁸.

²⁶ John W. Blocher, *Unexpected Competition: A US Strategy to Keep its Central and Eastern European Allies as Allies in an Era of Great-Power Competition*, Atlantic Council, 22.11.2020, <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/unexpected-competition/> (dostęp 22.11.2020).

²⁷ Po okresie prezydentury Donalda Trumpa, który kładł nacisk bardziej na działania unilateralne niż multilateralne, amerykańskie środowiska analityczne i polityczne są przekonane o konieczności zwrócenia się administracji waszyngtońskiej Joe Bidena ku wielostronnemu podejściu. W stosunkach z Rosją sugerowana jest wspólna odpowiedź Sojuszu, która zniechęci Kreml do podejmowania agresywnych działań przeciwko sojusznikom. Jednocześnie dla uspokojenia sojuszników w Europie, Amerykanie zapowiadają pracę nad nową wersją traktatu o uzbrojeniu raketowym, które miałyby być zaproponowane Rosji. Era szoku, zapowiadana przez globalną pandemię i postępujące zmiany klimatyczne skłania do działania i szukania nowych rozwiązań. Dlatego w dyskusji pojawia się również pomysł powołania Banku NATO, który mógłby finansować modernizację uzbrojenia, czy finansować strategiczne inwestycje infrastrukturalne, m.in. rozwój technologii 5G. Miałyby on również działać jako rezerwa kryzysowa. Zob.: Department of Defense of the United States, *Summary of the National Defense Strategy of The United States of America, Sharpening the American Military's Competitive Edge*, Washington 2018, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> (dostęp 24.07.2022); Michael Green, John Alterman, Franklin Miler (red.), *Ironclad: Forging a New Future for America's Alliances*, „Center for Strategic and International Studies”, 19.10.2019, <https://www.csis.org/analysis/ironclad-forging-new-future-americas-alliances> (dostęp 25.07.2022); Christopher Skaluba, Conor Rodihan, Gabriela Doyle (red.), *NATO 20/2020. Twenty bold ideas to reimagine the Alliance after the 2020 US election*, Atlantic Council, Washington 2020, <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/10/NATO-20-2020-Twenty-bold-ideas-to-reimagine-the-alliance-after-the-2020-US-election.pdf> (dostęp 27.07.2022); Ronald O'Rourke, *U.S. Role in the World: Background and Issues for Congress Updated*, Congressional Research Service, 5.08.2020, <https://www.hsdl.org/?view&did=842596> (dostęp 27.07.2022).

²⁸ European Commission, *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*, June 2016, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (dostęp 28.07.2022).

Ewolucja UE

UE wpływa na otoczenie zewnętrzne głównie za pomocą środków pokojowych, promowania wartości demokratycznych, wsparcia transformacji, pomocy rozwojowej i humanitarnej czy współpracy multilateralnej. UE preferuje zatem miękkie środki, nie tylko z powodu argumentów siłowych, ale również z praktyki politycznej oraz w systemie norm politycznych UE, znanych jako „wartości europejskie”. Do katalogu najważniejszych ze względu na stosunki międzynarodowe można zaliczyć: promowanie wartości demokratycznych, w tym przestrzeganie praw człowieka, pokojowe rozstrzyganie sporów, respektowanie prawa międzynarodowego²⁹. Ewolucja podmiotu mocarstwowości, jakim jest UE, jest głównym celem dyskursu, który toczy się między państwami członkowskimi a jej instytucjami. W 2017 roku Komisja Europejska przedstawiła dokument *The White Paper on the future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*, w którym stwierdzano, że pomimo niezaprzeczalnych sukcesów europejskiego projektu, UE jest dalej obiektem krytyki, w której przedstawiana jest jako instytucja robiąca zbyt mało lub, wprost przeciwnie, nazbyt ingerująca w sprawy Europejczyków³⁰. Ówczesny przewodniczący Rady Europejskiej Donald Tusk w otwartym liście do przywódców państw członkowskich przyczynę krytyki projektu europejskiego widział w „upadku ducha proeuropejskich elit” oraz „wiary w liberalną demokrację”, jak też w powstaniu w samej wspólnocie „antyunijnego i nacjonalistycznego ruchu (...) kierowanego narodowym egoizmem”³¹. Przestrzegał również, że ewentualna dezintegracja UE doprowadzi do zależności Europy od trzech mocarstw: USA, Rosji i ChRL³². Pojawiająca się krytyka dotyczyła i dotyczy wewnętrznych problemów unijnych oraz ograniczonych możliwości reagowania na wyzwania na zewnątrz UE. Od ogólnoświatowego kryzysu na rynkach

²⁹ Beata Piskorska, *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, KUL, Lublin 2017.

³⁰ European Commission, *The White Paper on the future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*, Brussels, 1.03.2017, COM (2017)2025, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf (dostęp 15.07.2022).

³¹ European Council, *Letter by President Donald Tusk to the 27 EU leaders on the future of the EU – „United we stand, divided we fall”*, 31.01.2017, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/01/31/tusk-letter-future-europe/> (dostęp 15.07.2022).

³² Podobną argumentację przedstawił w swej książce były prezydent Francji Valéry Giscard d'Estaing *L'Europa, la dernière chance de l'Europe*, XO éditions, Paris 2014 (*Europa. Ostatnia szansa dla Unii Europejskiej*). Przekonywał, że UE musi się zjednoczyć wzorem Ameryki, aby obronić wkład cywilizacji europejskiej do dziedzictwa ludzkości oraz uniknąć klęski w rywalizacji gospodarczej z ChRL i USA.

finansowych i bankowych, którego szczyt przypadł na lata 2008-2009, poprzez problemy strefy euro, kryzys uchodźczy, Brexit, po eskalacji konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, który w 2022 roku przerodził się w otwartą wojnę, UE boryka się z różnymi, w opinii krytyków i sceptyków, mega kryzysami. Głównym problemem jest jednak przede wszystkim kryzys tożsamościowy, który wiąże się z różnymi aspektami unijnej mocarstwowości. Cechą projektu unijnego jest postępująca integracja.

Współczesna Unia, która posiada cechy zarówno organizacji międzynarodowej, jak i konfederacji oraz federacji, przeszła długą drogę w swoim rozwoju. Od Wspólnoty Węgla i Stali, poprzez wspólnotę ekonomiczną i prawną, do posiadającej wspólne: parlament, prawa człowieka oraz europejską politykę sąsiedztwa. Cały jednak czas trwa spór między federalistami, którzy są zwolennikami postrzegania UE jako konfederacji lub federacji oraz zwolennikami koncepcji Europy Ojczyzn, czyli postrzegania UE jako organizacji stanowiącej instrument współpracy między państwami. Zwolennicy federalizacji widzą w powołaniu Stanów Zjednoczonych Europy nie tylko szansę na pogłębienie integracji, ale przede wszystkim na nabycie wszystkich atrybutów mocarstwa przez UE. Wobec oporu części państw członkowskich Komisja Europejska niejako zatwierdziła ideę „różnicowanej integracji”³³. Pośród pięciu scenariuszy przyszłego rozwoju UE („Carrying on” – zachowanie

³³ Od wprowadzenia w 2002 roku wspólnej waluty unijnej pojawiło się określenie „Europy wielu prędkości”, które wyrażało podział państw UE w zależności od stopnia integracji. Obecnie euro używane jest przez 19 państw, a 8 jest poza strefą. Tomasz Grzegorz Grosse, *Polityki europejskie w dobie kryzysu*, Scholar, Warszawa 2016; Bruno de Witte, Andrea Ott, Ellen Vos, *Between Flexibility and Disintegration. The Trajectory of Differentiation in EU Law*, Northampton: Edward Elgar, Cheltenham 2017; Asya Zhelyazkova, *From selective integration into selective implementation: The link between differentiated integration and conformity with EU laws*, „European Journal of Political Research” 2014, Vol. 53, No. 4; Frank Schimmelfennig, *Good governance and differentiated integration: Graded membership in the European Union*, „European Journal of Political Research” 2016, Vol. 55, No. 4; Jerald Khoo, *Towards a Two-Speed Europe: National Sovereignty and the Absence of Political Integration in the Eurozone*, „Columbia Journal of European Law” 2015-2016, Vol. 22, No. 1, s. 165-192; Danuta Kabat-Rudnicka, *Zróżnicowana integracja europejska jako odpowiedź na zmieniający się porządek międzynarodowy*, [w:] Andrzej Mania, Piotr Bajor, Tomasz Pugaciewicz, Anna Wyrwisz (red.), *Stany Zjednoczone oraz państwa europejskie między globalizacją a regionalizacją*, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Rambler Press, Warszawa 2018, s. 123-146; Maia de La Baume, *Juncker chides 'ignorant' EU leaders for criticizing his speech. The Dutch and Danish leaders described the Commission president's proposals last week as unnecessary*, „Politico” 21.09.2017, <https://www.politico.eu/article/jean-claude-juncker-chides-ignorant-eu-leaders-for-criticizing-his-state-of-union-speech/> (dostęp 20.07.2022).

istniejącego stopnia integracji UE; „Nothing but the single market” – koncentracja przede wszystkim na rozwoju wspólnego rynku unijnego; „Those who want more do more” – pełniejsza integracja zainteresowanych krajów członkowskich w wybranych sferach, „Doing less more efficiently” – pogłębiona integracja, ale w ograniczonej liczbie sfer; „Doing much more together” – pogłębienie ilościowe i jakościowe integracji w ramach UE) pojawiła się idea tworzenia koalicji chętnych państw, które chciałyby wzmocnić swoją współpracę w określonych obszarach lub skupienia się na pogłębieniu współpracy przez UE, ale w mniejszej liczbie obszarów³⁴. Przykładami takiej zacieśnionej współpracy zainteresowanych państw jest powołanie Prokuratury Europejskiej czy współpracy strukturalnej w zakresie bezpieczeństwa³⁵. Zróżnicowana integracja stwarza szansę na elastyczne pogłębienie integracji w duchu koncyliacyjnym oraz otwiera szansę na różne warianty rozwojowe. Jednocześnie podważa zasadę jednolitego stosowania prawa unijnego oraz zachowania interesów narodowych. Europa „wielu prędkości” i brak jednolitości może utrudniać skuteczne działanie UE na zewnątrz.

Wyłaniający się obecnie nowy model integracji, ze względu na rosnącą różnicę sił i wpływu na decyzje UE pomiędzy dużymi państwami (Niemcami i Francją) a mniejszymi, bywa również nazywany „asymetryczną konfederacją”³⁶. Kluczowe decyzje dotyczące sposobów walki z kryzysem w sferze euro, kryzysu migracyjnego czy kryzysu rosyjsko-ukraińskiego (2014–2022) zapadały w Berlinie i Paryżu. Dowodem na powstawanie unijnego dyrektoriatu Francji i Niemiec jest chociażby fakt, że to nie przedstawiciele UE, ale szefowie rządów obu krajów brali udział w rozmowach tzw. formatu normandzkiego w Mińsku. Oba państwa próbują w ramach UE realizować swoje własne cele (np. umocnienie konkurencyjności niemieckiej gospodarki za sprawą polityki Energiewende lub realizacja postkolonialnej polityki Francji wobec Afryki), niż realizować wspólne wizje państw członkowskich. Słabnięcie integracji

³⁴ European Commission, *The White Paper on the future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*, Brussels, 1.03.2017, COM (2017)2025, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf (dostęp 15.07.2022).

³⁵ *Council Decision Establishing Permanent Structured Cooperation (PESCO) and determining the list of participating Member States*, 14866/17, Brussels, 8.12.2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D2315&from=EN> (dostęp 28.07.2022); *Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office ('the EPPO')*, Brussels, 12.11.2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1939&qid=1659704641124> (dostęp 30.07.2022).

³⁶ Tomasz Grzegorz Grosse (red.), *European Union Policies at a time of the Crisis*, Scholar Publishing House, Warsaw 2017, s. 281–306.

widoczne jest chociażby w polityce spójności, gdzie środki przekierowano z krajów mniej rozwiniętych do bogatszych. Dopłaty dla rolników z krajów starszej UE są nadal wyższe niż dla tych z krajów, które weszły do UE po 2004 roku.

Potrzebę ewolucji UE jako podmiotu mocarstwowości uzasadnia się hasłem szukania „autonomii strategicznej”. Potrzeba wytworzenia wspólnej europejskiej kultury strategicznej oraz oddziaływanie w środowisku bezpieczeństwa. Wspólna polityka obronna zakończyłaby dychotomię rozwojową UE, która jest gospodarczą potęgą i politycznym karłem. Europa posiadając nie tylko *soft power*, ale również *hard power* będzie mogła skutecznie strzec liberalnego porządku światowego nie oglądając się na wielkie mocarstwa („soft power to delikatna rękawiczka na żelaznej dłoni”)³⁷. Dzięki temu w sytuacji kryzysu Unia „nie będzie hamletyzować, lecz stanowczo reagować”³⁸. Wreszcie nie musiała będzie wówczas dokonywać wyboru w wielkiej rywalizacji mocarstw pomiędzy USA a ChRL³⁹. Obecna koncepcja strategiczna UE kładzie nacisk na: reagowanie na zewnętrzne konflikty i kryzysy, budowanie zdolności partnerów (głównym pozostawało NATO), ochrona UE i jej obywateli. Elementem wiarygodności ma być również wzrost wydatków na zbrojenia (w tym 20% z budżetu obronnego na zakup i wyposażenia), interoperacyjność oddziałów oraz badania i rozwój technologii (PESCO oraz Europejski Funduszu Obrony)⁴⁰. W następstwie wybuchu otwartego konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w lutym

³⁷ Niall Ferguson, *Colossus: The Price of America's Empire*, Penguin Press, New York 2004, s. 24.

³⁸ Roman Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Scholar, Warszawa 2006, s. 237.

³⁹ Nicola Casarini, *A European strategic “third way?”*. *The European Union between the traditional transatlantic alliance and the pull of the Chinese market*, „China International Strategy Review” 2022, The Institute of International and Strategic Studies, Peking; Jean-Marc Ayrault and Frank-Walter Steinmeier, *A strong Europe in a world of uncertainties*, 26.06.2016, <https://static.presspublica.pl/red/rp/pdf/DokumentUE.pdf> (dostęp: 29.07.2022); Pepijn Bergsen, *The EU's unsustainable China strategy*, „The Chatham House Research Paper”, 9.07.2021, <https://www.chathamhouse.org/2021/07/eus-unsustainable-china-strategy> (dostęp 30.07.2022).

⁴⁰ European Commission, *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*, June 2016, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (dostęp 30.07.2022); „The 2022 Ukraine war saw the belated birth of a geopolitical EU” – Joseph Borell Fontelles. Josep Borrell Fontelles, *Europe in the Interregnum: our geopolitical awakening after Ukraine*, „Groupe d'études géopolitiques”, 24.03.2022, <https://geopolitique.eu/en/2022/03/24/europe-in-the-interregnum-our-geopolitical-awakening-after-ukraine/> (dostęp 30.07.2022); The Diplomatic Service of the European Union, *A Strategic Compass for the EU*, 28.10.2021, https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en (dostęp 30.07.2022).

2022 nastąpiły „opóźnione narodziny geopolityczne UE”. Państwa unijne mają stworzyć EU Rapid Deployment Capacity, które będą liczyć do 5 tysięcy żołnierzy i będą wykorzystywane w różnych kryzysach. Dalszemu pogłębianiu współpracy z NATO ma towarzyszyć wypracowanie zasad szybkiego podejmowania decyzji, rozbudowanie struktur dowódczych oraz systemu regularnych ćwiczeń wojskowych.

Wnioski

Robert Schuman, francuski minister spraw zagranicznych nazywany również „Ojcem Europy” zapowiadał, że celem integracji europejskiej ma być uniemożliwienie kolejnych wojen oraz rozpoczęcie stopniowej budowy federacji europejskiej⁴¹. Unia Europejska, jak uważał Schuman i jak pokazuje ten tekst, to projekt mający charakter rozwojowy. Rozwojowy i dynamiczny charakter mają również pojęcia mocarstwa oraz ładu międzynarodowego.

We współczesnej analizie politycznej przekonanie o mocarstwowym statusie UE jest bliższe neoliberalnemu niż realistycznemu postrzeganiu stosunków międzynarodowych. Odmawianie roli światowego lidera UE przez realistów może wynikać nie tyle z braku atrybutów mocarstwa, ale z przekonania, że pojęcie mocarstwa jest zarezerwowane tylko dla państw. Dla zwolenników liberalnej wizji stosunków międzynarodowych stabilność oraz dobrobyt społecznej demokracji w UE pozwala ją już teraz nazwać potęgą transformującą oraz normatywną.

W myśl koncepcji neofunkcjonalnej dalsze pogłębienie integracji na poziomie politycznym pozwoli stworzyć jednolite federalistyczne państwo europejskie, a przez to nabyć atrybuty pełnego mocarstwa w rozumieniu nie tylko neoliberalistów, ale także realistów. Wśród badaczy są pojedynczy (np. Andrew Moravcsik)⁴², którzy już obecnie widzą UE jako pełne mocarstwo (biorąc przy tym potencjał militarny poszczególnych państw UE jako części Paktu Północnoatlantyckiego).

Zmieniający się w kierunku niestabilnego i wielobiegunowego ład międzynarodowy jest jako czynnik unijnych aspiracji mocarstwowych zarówno szansą, jak i zagrożeniem. Osiągnięcie miana „pokojowego i rozwiniętego” trzeciego mocarstwa, obok ChRL oraz USA, wydaje się scenariuszem optymistycznym. Wynika to z kosztów utrzymania bieżącego *status quo* Europy w wyniku m.in.

⁴¹ Zob. *Integracja europejska w dokumentach*, red. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2008.

⁴² Andrew Moravcsik, *Europe: The quiet superpower*, „French Politics” 2009, Vol. 7, No. 3/4.

destabilizacji europejskiego sąsiedztwa poprzez wojnę rosyjsko-ukraińską czy nielegalny napór imigrantów.

Również spowolnienie gospodarcze oraz problemy demograficzne rozmywają pojęcie europejskiego rozwoju i postępu. Osiągnięcie autonomii strategicznej przez UE zdaje się być niemożliwym, jeśli nie rozwiąże się uprzednio problemu „różnicowanej integracji” oraz „asymetrycznej konfederacji”. Paradoksalnie skala wyzwań na zewnątrz, jak i wewnątrz krajów unijnych wymusza stawienie im czoła i redefinicję całego projektu. Przykładem tego jest zagrożenie militarne, które może być czynnikiem skutecznej presji dopingującej Unię do rozwoju wspólnoty obronnej w sojuszu z NATO, ale również pogłębienia integracji jako takiej.

Bibliografia

Dokumenty państw i organizacji międzynarodowych

- Ayrault, Jean-Marc; Steinmeier, Frank-Walter, *A strong Europe in a world of uncertainties*, 26.06.2016, <https://static.presspublica.pl/red/rp/pdf/DokumentUE.pdf> (dostęp 29.07.2022).
- Carnegie Endowment For International Peace, *Will The EU Ever Become a Superpower?*, 17.07.2008, <https://carnegieendowment.org/files/0717carnegie-stubb.pdf/> (dostęp 24.07.2022).
- Casarini, Nicola, *A European strategic “third way?” The European Union between the traditional transatlantic alliance and the pull of the Chinese market*, „China International Strategy Review” 2022, The Institute of International and Strategic Studies, Peking.
- Council Decision Establishing Permanent Structured Cooperation (PESCO) and determining the list of participating Member States*, 14866/17, Brussels, 8.12.2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D2315&from=EN> (dostęp 28.07.2022).
- Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor’s Office (‘the EPPO’)*, Brussels, 12.11.2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1939&qid=1659704641124> (dostęp 30.07.2022).
- Department of Defense of the United States, *Summary of the National Defense Strategy of The United States of America, Sharpening the American Military’s Competitive Edge*, Washington 2018, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> (dostęp 27.07.2022).

- The Diplomatic Service of the European Union, *A Strategic Compass for the EU*, 28.10.2021, https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en (dostęp 30.07.2022).
- European Commission, *EU-China – A strategic outlook*, 2019, <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf> (dostęp 12.07.2022).
- European Commission, *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*, June 2016, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (dostęp 30.07.2022).
- European Commission, *State of the Union Address by President von der Leyen*, 14.09.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_22_5493 (dostęp 4.11.2022).
- European Commission, *The White Paper on the future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*, Brussels, 1.03.2017, COM (2017)2025, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf (dostęp 15.07.2022).
- European Council, *Letter by President Donald Tusk to the 27 EU leaders on the future of the EU – „United we stand, divided we fall”*, 31.01.2017, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/01/31/tusk-letter-future-europe/> (dostęp 15.07.2022).
- Ministry of Defence of the United Kingdom, *Global Strategic Trends. The Future Starts Today*, 2.10. 2018, London 2018, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/771309/Global_Strategic_Trends_-_The_Future_Starts_Today.pdf (dostęp 14.11.2022).
- North Atlantic Treaty Organization, *London Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the Atlantic Council in London*, 3-4.12.2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm?selectedLocale=en/ (dostęp 12.11.2021).

Monografie naukowe

- Arendt, Hannah, *On Violence*, Harvest, Harcourt Brace & Company, New York 1970.
- Ferguson, Niall, *Colossus: The Price of America's Empire*, Penguin Press, New York 2004.
- Frankel, Joseph, *International Relations*, Oxford University Press, London 1969.
- Giscard d'Estaing, Valéry, *L'Europa, la dernière chance de l'Europe*, XO éditions, Paris 2014.

- Grosse, Tomasz Grzegorz, *Polityki europejskie w dobie kryzysu*, Scholar, Warszawa 2016.
- Kagan, Robert, *The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World*, Alfred A. Knopf Publishing, New York 2018.
- Kagan, Robert, *Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Vintage Books, New York 2004.
- Keohane, Robert O.; Nye, Joseph Jr. S., *Power and Interdependence*, Little Brown, Boston 1977.
- Kuźniar, Roman, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Scholar, Warszawa 2006.
- Leonard, Mark, *Why Europe Will Run the 21st Century*, Public Affairs, New York 2005.
- Marshall, Tim, *Prisoners of Geography. Ten Maps that tell you everything you need to know about Global Politics*, Elliott and Thompson Limited, Chicago 2016.
- McCormick, John, *The European superpower*, Palgrave Macmillan, New York 2007.
- Nye, Joseph Jr. S., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Piskorska, Beata, *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, KUL, Lublin 2017.
- Rifkin, Jeremy, *The European dream: how Europe's vision of the future is quietly eclipsing the American dream*, Jeremy P. Tarcher/Penguin, New York 2004.
- Spiegel, Steven L., *Dominance and Diversity. The International Hierarchy*, Little Brown, Boston 1972.
- Zakaria, Fareed, *The Post-American World*, W.W. Norton and Company, New York 2008.
- Toje, Asle, *The European Union as a Small Power. After the Post-Cold War*, Palgrave Macmillan, London 2010.
- Wojciuk, Anna, *Dylematy potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- Vitte, Bruno de, Ott; Andrea, Vos Ellen, *Between Flexibility and Disintegration. The Trajectory of Differentiation in EU Law*, Northampton: Edward Elgar, Cheltenham 2017.

Opracowania zbiorowe, rozdziały w opracowaniach zbiorowych

- Fiszer, Józef (red.), *Unia Europejska–Chiny w XXI wieku*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2018.
- Grosse, Tomasz Grzegorz (red.), *European Union Policies at a time of the Crisis*, Scholar Publishing House, Warsaw 2017.

- Gstöhl, Sieglinde; Lannon, Erwan (red.), *The Neighbours of the European Union's Neighbours Diplomatic and Geopolitical Dimensions beyond the European Neighbourhood Policy*, Routledge, London 2014.
- Haugaard, Mark; Lentner, Howard H. (red.), *Hegemony and Power. Consensus and Coercion in Contemporary Politics*, Lexington Books, Lanham 2006.
- Kabat-Rudnicka, Danuta, *Zróznicowana integracja europejska jako odpowiedź na zmieniający się porządek międzynarodowy*, [w:] Andrzej Mania, Piotr Bajor, Tomasz Pugacewicz, Anna Wyrwisz (red.), *Stany Zjednoczone oraz państwa europejskie między globalizacją a regionalizacją*, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Rambler Press, Warszawa 2018.
- Kuźniar, Roman (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Scholar, Warszawa 2012.
- Wyciechowska, Iwona, *Ewolucja mocarstwowości w stosunkach międzynarodowych*, [w:] Bogusław Mrozek, Stanisław Bieleń (red.), *Nowe role mocarstw*, Wydawnictwo Książkowe „Linia”, Warszawa 1996.

Analizy

- Bergsen, Pepijn, *The EU's unsustainable China strategy*, „The Chatham House Research Paper”, 9.07.2021, <https://www.chathamhouse.org/2021/07/eus-unsustainable-china-strategy> (dostęp 30.07.2022).
- Blocher, John W., *Unexpected Competition: A US Strategy to Keep its Central and Eastern European Allies as Allies in an Era of Great-Power Competition*, „Atlantic Council”, 22.11.2020, <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/unexpected-competition/> (dostęp 22.11.2020).
- Gerrits, André (red.), *Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion*, Netherlands Institute of International Relations, Clingendael, December 2009, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20091200_cesp_papergerri.pdf (dostęp 30.07.2022).
- Green, Michael; Alterman, John; Miler, Franklin (red.), *Ironclad: Forging a New Future for America's Alliances*, Center for Strategic and International Studies, 19.10.2019, <https://www.csis.org/analysis/ironclad-forging-new-future-americas-alliances> (dostęp 25.07.2022).
- Mahneken, Thomas G., *Forging the tools of 21st century great power competition*, The Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2020, https://csbaonline.org/uploads/documents/GPC_Final_Report_Web.pdf (dostęp 22.07.2022).
- O'Rourke, Ronald, *U.S. Role in the World: Background and Issues for Congress Updated*, Congressional Research Service, 5.08.2020, <https://www.hsdl.org/?view&did=842596> (dostęp 27.07.2022).

Skaluba, Christopher; Rodihan, Conor; Doyle, Gabriela (red.), *NATO 20/2020. Twenty bold ideas to reimagine the Alliance after the 2020 US election*, Atlantic Council, Washington 2020, <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/10/NATO-20-2020-Twenty-bold-ideas-to-reimagine-the-alliance-after-the-2020-US-election.pdf> (dostęp 27.07.2022).

Artykuły naukowe

- Barnett, Michael; Duvall, Raymond, *Power in International Politics*, „International Organization” 2005, Vol. 59, No. 1.
- Biscop, Sven, *Geopolitics with European Characteristics An Essay on Pragmatic Idealism*, „Equality and Strategy”, 15.03.2016, <https://eu.boell.org/en/2016/03/15/geopolitics-european-characteristics> (dostęp 30.07.2022).
- Borrell Fontelles Josep, *Europe in the Interregnum: our geopolitical awakening after Ukraine*, „Groupe d'études géopolitiques”, 24.03.2022, <https://geopolitique.eu/en/2022/03/24/europe-in-the-interregnum-our-geopolitical-awakening-after-ukraine/> (dostęp 30.07.2022).
- Dahl, Robert A., *The Concept of Power*, „Behavioral Science” 1957, No. 2, Vol. 3.
- Diez, Thomas, *Normative Power as Hegemony*, „Cooperation and Conflict” 2013, Vol. 48, No. 2.
- Haine, Jean-Yves, *The EU's Soft Power: Not Hard Enough?*, „Georgetown Journal of International Affairs” 2004, Vol. 5, No. 1.
- Henry, Nicholas, *Politics beyond the state: Europe as civilization and as empire*, „Comparative European Politics” 2010, Vol. 8, No. 2, s. 262–280.
- Keukeleire, Stephen, *The European Union as a diplomatic actor: internal, traditional, and structural diplomacy*, „Diplomacy & Statecraft” 2003, Vol. 14, No. 3.
- Khoo, Jerald, *Towards a Two-Speed Europe: National Sovereignty and the Absence of Political Integration in the Eurozone*, „Columbia Journal of European Law” 2015–2016, Vol. 22, No. 1.
- La Baume de, Maia, *Juncker chides 'ignorant' EU leaders for criticizing his speech. The Dutch and Danish leaders described the Commission president's proposals last week as unnecessary*, „Politico” 21.09.2017, <https://www.politico.eu/article/jean-claude-juncker-chides-ignorant-eu-leaders-for-criticizing-his-state-of-union-speech/> (dostęp 20.07.2022).
- Moravcsik, Andrew, *Europe: The quiet superpower*, „French Politics” 2009, Vol. 7, No. 3/4.
- Nye, Joseph Jr. S., *The Benefits of Soft Power*, „Harvard Business School Working Knowledge for Business Leaders”, 8.02.2004.
- Rauch, Jonathan, *Europe Is the Next Rival Superpower. But Then, So Was Japan*, „The Atlantic.com”, 01.02.2005, <https://web.archive.org/>

web/20080828194231/http://www.theatlantic.com/doc/200502u/nj_rauch_2005-02-01 (dostęp 27.07.2022).

Schimmelfennig, Frank, *Good governance and differentiated integration: Graded membership in the European Union*, „European Journal of Political Research” 2016, Vol. 55, No. 4.

Smouts, Marie-Cloude, *International Organizations and Inequality among States*, „International Social Science Journal” 1995, No. 144.

Wendt, Alexander, *Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics*, „International Organization” 1992, Vol. 46, No. 2.

Zhelyazkova, Asya, *From selective integration into selective implementation: The link between differentiated integration and conformity with EU laws*, „European Journal of Political Research” 2014, Vol. 53, No. 4.

Artykuły prasowe

Khanna, Parag, *The Empire Strikes Back*, „The Economist”, 27.05.2008, <https://www.economist.com/books-and-arts/2008/03/27/the-empires-strike-back> (dostęp 28.07.2022).

Reding, Andrew, *EU in position to be world's next superpower*, „Chicago Tribune”, 6.01.2002, <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-2002-01-06-0201060227-story.html> (dostęp 25.07.2022).